

VASTAGH PÁL

A kanadai jogrendszer és a bírósági szervezet néhány jellegzetes vonása

A kanadai társadalom jellegzetességei, egyedi intézményei alapján joggal számíthat érdeklődésre. Az erőteljes európai, főként brit hatások nyomán olyan sajátos állami, jogi intézményrendszer alakult ki, amely új vonásokkal gazdagította az egyetemes állam- és jogfejlődést. A kanadai társadalom önálló, egyedi modell, és ez a megállapítás igaz az állam- és jogrendszerre is. E rövid tanulmányban ezt a megállapítást szeretném alátámasztani a jogrendszer, a bírósági szervezet és a bírói kinevezések néhány jellegzetességének bemutatásával.

I. A kanadai jogrendszerről

A kanadai jogrendszer, az igazságszolgáltatás szervezete és működése a kontinentális európai modellhez, tradíciókhoz viszonyítottan számos sajátos vonással rendelkezik. Történelmi gyökerei visszanyúlnak a brit jogi hagyományokhoz, és ez, ötvöződve francia hatásokkal, valamint az őslakosok jogi kultúrájával, olyan jogrendszer kialakulását eredményezte az elmúlt közel három évszázadban, amely sok tekintetben egyedinek minősül. Eltér a brit modelltől, különbözik az Egyesült Államokban és az európai kontinensen kialakult rendszerektől is.

A kanadai jogrendszer dualista jellege közismert. Ez önmagában még nem tekinthető sajátosságnak, hiszen számos országban (Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában) léteznek plurális jogrendszerek. A kanadai jogrendszer kettőssége, az ország történelmi múltjában gyökerezik. A 17. századi francia telepesek magukkal hozták sajátos jogi kultúrájukat, és az általuk benépesített területeken a francia kontinentális jog szabályait és intézményeit honosították meg. Miután Új-Franciaország, vagy másként Acadia a 18. század második felében angol kézre került, az észak-amerikai francia gyarmatbirodalom megszűnt. Fennmaradt viszont az ott kialakult francia társadalom mint önálló entitás. A brit hódítók ez esetben is a korábbiakban már másutt jól bevált taktikát alkalmazták: érintetlenül hagyták az általuk meghódított területeken a jogrendet. A brit katonai győzelmekek követően, az 1774-ben kibocsátott Québec Act kiszélesítette a tartomány határait, és megteremtette a kettős jogrend-

szer legális alapjait.¹ A törvény Kanadát „bijural” országnak minősítette, miszerint az ország Québecen kívüli területein a brit *common law* alkalmazandó a magánjogi természetű ügyekben, míg a frankofón tartományban a francia civil jog az irányadó. Ez a kettősség a közjog területén már nem érvényesült, általánosan mindenütt az esetjog szabályait alkalmazták. Ez a korlátozott dualizmus és az erre épülő rendszer működőképesen fennmaradt évszázadokon át.

A kettős jogrendszer azonban nem maradt csupán Québec tartományban érvényesülő lokális jelenség. A 19. század végén a jogalkalmazásban is áttörték a tartományi korlátokat. Az első francia származású legfelsőbb bírósági elnök, valamint más bírák is civil jogi alapon döntöttek olyan ügyekben, amelyek hagyományosan az esetjogot alkalmazó tartományokból kerültek a legfelsőbb bírói fórum elé. Felgyorsult a két jogi kultúra, a két sajátos jogi szemlélet konvergenciája, ez a folyamat kiterjedt a jogi oktatás átalakulására is. Ma már szinte kivétel nélkül minden intézményben együttesen tanítják a két nagy jogrendszert. Mindez azt eredményezte, hogy felgyorsult a jogászok mobilitása is a tartományok között.²

A kanadai jogrendszerben a két meghatározó komponens mellett, máig érvényesülő hatást jelentenek az őslakosok által létrehozott jogi tradíciók, szokások és intézmények. Ezek elismerése, befogadása a jog forrásai közé nem elsősorban jogi természetű dilemma. A multikulturális társadalom koncepciója, amely az ország történelmét nem csupán a 17. századtól eredeztető szemlélet, megkönnyíti mindezek mai adaptációját. A tradicionális elemek több rétegben épülnek egymásra. Eredetüket tekintve legrégebbiek az őslakosok közösségeiben kialakuló magatartásszabályok, amelyek közül számos ma is érvényesül. Ez a normarendszer területileg igen differenciált, napjainkban is 26 törzsi csoport keretei között formálódik.

A jogi tradíciók másik csoportját azok a szerződések alkotják, amelyek több évszázadon keresztül az őslakosok és az Európából érkező felfedezők, kereskedők, gyarmatosítók között keletkeztek. Későbbre datálhatók a kereskedőkkel, kereskedelmi társaságokkal létrehozott különböző magánjogi szerződések, amelyek szintén tartalmaztak tradicionális elemeket. A kanadai szakirodalomban többen képviselik azt a megalapozottnak tekinthető álláspontot, miszerint a kanadai jogrendszer nem csupán „bijural” jellegű, hanem tartalmilag megalapozottabb, korrektebb a „legal pluralities”, vagy a „multi-juridical” terminológia használatára.³

Az őslakosok jogi hagyományai kiterjesztő értelmezés alapján alkotmányos védelemben részesültek. Az 1982. évi Alkotmány (Constitutional Act), törvény az alkotmány repatriálásáról, 35. §-ában elidegeníthetetlen jogként ismerte el az őslakosság önkormányzathoz, kulturális identitásához, hagyományaik és nyelvük ápolásához, sajátos intézményeik fennmaradásához, valamint a természeti forrásokhoz fűződő jogait. Ez az alkotmányos védelem kiterjed a jogi tradíciókra és az azokhoz kapcsolódó intézményekre is. Mindezek alkotmányos jelentőségét még jobban alátámasztotta az a javaslat, miszerint a szövetségi parlament törvényben egységesítse a kanadai jogrendszert és harmonizálja az őslakosok jogi tradícióit a

¹ MOLNÁR István János: *Francia Kanada államszervezete és jogrendje*. Studia iurisprudentiae. Tom.1/2. 2002. 181–206. p.

² BADÓ Attila – LOSS Sándor: *A jogi kultúrákat egyesítő képzés. Betekintés a jogrendszerek világába*. Szeged 2004. E-press.

³ BURROWS, John: *Indigenous Legal Traditions In Canada*. Journal of Law and Policy vol.19. 167. 174–181. p.

civil jogi és eseti jogi elemekkel. Hasonló tartalmú törvényt már a csendes-óceáni szigetvilág államaiban, Peruban, Bolíviában, Kolumbiában, Ghánában is alkottak.⁴

A duális jogrendszer megszilárdulásához további hozzájárulást jelentett az 1867. évi Brit Észak-Amerikai Törvény (British North America Act), amelyben Kanada föderális állambe rendezkedését rögzítették. Alsó-Kanada (Québec), Felső-Kanada (Ontario), Nova Scotia és New Brunswick tartományokból alakult meg a föderatív Kanada Domínium. (A kanadai állam ma is érvényes területi struktúrájának kialakulása csak 1999-ben zárult le, a három nagy északi terület alkotmányos státuszának rendezésével. Yukon, Nunavut és az Észak-nyugati Területek jogállása, alkotmányjogi helyzete jelentősen eltér a tartományokétól.) Az alkotmánytörvényben kialakított, a központi hatalom és a tartományok közötti jogalkotó hatáskörök megosztása alapján, a klasszikus polgárjogi, családjogi viszonyok, a polgári perrendtartás szabályozása kizárólagos tartományi kompetenciába került. Így Québec tartomány sajátos, eltérő jogrendszerének további fenntartására abszolút alkotmányos garanciákat kapott.

A föderális állambe rendezkedés megszilárdulása tehát tovább erősítette a duális jogrendszert. A föderalizmus azonban nemcsak a kanadai jogrendszert, hanem az ország politikai kultúráját is meghatározta. Kanada az állam területi egységei között megosztott szuverenitás kiváló példáját teremtette meg. Mindez nem csupán a hatalom területi lebontását eredményezte, hanem olyan politikai kultúra kialakulását is, amelyben természetes követelménnyé vált a kétnyelvűség, (1867 után a szövetségi törvényhozásban is kötelező mindkét nyelv használata, ez a köztisztviselők számára ma is alapvető alkalmazási feltétel,) a nyelvi, a kulturális, a történelmi és vallási különbözőségek tiszteletben tartása. A jogrendszer kettőssége, annak kisugárzása a jogélet minden területére egyben megerősítette a kanadai társadalom föderális és multikulturális politikai kultúráját és ez elemi feltétele a föderális állambe rendezkedés fennmaradásának, eredményes működésének.⁵

Az 1982-ben elfogadott Alkotmány (Canada Act) repatriálta az ország alkotmányát Nagy Britanniából. Ezzel az aktussal az alkotmánymódosítás joga a brit parlamenttől a kanadai törvényhozáshoz került, megszűnt a korábbiakban is inkább szimbolikusan tekinthető jogi függőség. A törvényben ismételten megerősítették a dualista jogrendszer alapjait jelentő jogalkotási hatáskör megosztását a központi és a tartományi szintek között. Ennek megfelelően, továbbra is a tartományok kizárólagos hatáskörében maradt a vagyoni jogi, magánjogi viszonyok szabályozása. Mindemellett kinyilvánították az őslakosok jogainak alkotmányos védelmét, a földhasználattal kapcsolatos korábbi szerződések érvényességét és elismerték hozzájárulásukat a kanadai jogrendszer formálódásához.

A két sikertelen, Québec önállósága érdekében kezdeményezett népszavazás után (1980., 1995.) a kanadai föderális állambe rendezkedés és jogrendszer megerősödött, a tartományok politikai súlya, alkotmányos jelentősége megnőtt, aktivitásuk a nemzetközi kapcsolatokban is érzékelhető (pl. Québec önálló képvisellete az UNESCO-ban 2006-tól, a tartományi kormányok képviselleti irodái a kanadai külképviseleteken). Mindehhez a duális

⁴ Uo. 218. p.

⁵ BROWN-JOHN, C. Lloyd – PAWLY, Howard: *When Legal Systems Meet: Bilingualism in the Canadian Federal System*. Working Papers núm 234 Institut de Ciències Polítiques i Socials Barcelona 2004. 27. p.

jogrendszer működése is hozzájárult, amely fontos pillérét és egyben egyik garanciáját is jelenti a kialakult rendszernek.

II. A bírósági szervezet

A kanadai bírósági szervezet alkotmányos alapjait az 1867. évi Alkotmányban határozták meg. A központi hatalom és a tartományok közötti hatáskör megosztásnak megfelelően a bírósági szervezet is a föderális berendezkedés alapvonásaihoz igazodott. A tartományok kizárólagos kompetenciájaként rögzítették, a polgári és a büntető igazságszolgáltatás terén egyaránt, a bíróságok létrehozását, fenntartását, igazgatását és ugyancsak tartományi hatáskörbe került a polgári perrendtartás szabályozása is [Constitution Act 1867. 92.§ (14.) bek.]. Az anyagi büntetőjog, valamint a büntető eljárás szabályainak megalkotása viszont a szövetségi parlament kizárólagos jogköre [Constitution Act 91. § (27.) bek.]. Ez azonban a fentiek alapján nem terjed ki büntető bíróságok létrehozására.

Az Alkotmány ugyanakkor a szövetségi parlament számára olyan széles felhatalmazást adott (101. §.), amely megteremtette annak lehetőségét, hogy a későbbiekben szövetségi szinten, az eredeti szabályozástól eltérően, létrehozassanak bíróságokat. Ez alapján döntöttek új fellebbezési bíróság felállításáról, valamint deklarálták a szövetségi parlament jogát, hogy a kanadai jogrendszer jobb működése érdekében kiegészítő bíróságokat hozhasson létre. Ez az alkotmányos alapja a Legfelsőbb Bíróság 1875-ös, a Szövetségi Bíróság és a Szövetségi Fellebbezési Bíróság 1971-es, valamint a Szövetségi Adóbíróság 1982-es felállításának.⁶

A kanadai bírósági szervezet a szövetségi államberendezkedéshez igazodóan összetett intézményrendszert alkot. Ezen belül négy szint alakult ki.

1. A rendszer alsó szintjét jelentik a tartományi, területi bíróságok, a magyar terminológia alapján a helyi bíróságok. Általános hatáskörű bíróságokként működnek, az ügyek döntő többségét ezeken a fórumokon bírálják el. A tartományokon belüli bírósági szervezet eredetileg háromszintű volt, a rendszer csúcsát jelentették a tartományi felső bíróságok, középső elemét a megyei és területi bíróságok és az alsó szinten működtek az un. helyi bíróságok. Az 1970-es évektől kezdődően a bírósági reformok eredményeként a közbülső szint beolvadt a tartományi felsőbíróságokba, így napjainkban csak helyi és felsőbíróságok működnek a tartományokban.⁷

Az alsófokú, általános hatáskörű bíróságok több tartományban differenciálódtak, ennek eredményeként speciális bíróságok alakultak, például a kábítószerrel kapcsolatos ügyek bíróságai (Drug Treatment Court), a családon belüli erőszakos ügyekben eljáró különleges bíróságok (Domestic Violence Court), a 12-17 éves korú elkövetők ügyeinek elbírálására a Fiatalokúak Bírósága (Youth Court), és a kisebb perértékű ügyek elbírálására szakosodott bíróságok (Court of Small Claims).

⁶ HOGG, Peter W.: *Constitutional Law of Canada* vol.1. 183–217. p. Toronto, 5th ed., 2007. Carswell.

⁷ Uo. 184. p.

2. Tartományi felsőbbbíróságok: (Provincial/Territorial Superior Court) valamennyi tartományban és területen működnek eltérő elnevezéssel, lényegében azonos funkciókkal. Ez alól kivételt jelent a Nunavutban működő felsőbbbíróság, amely a terület sajátosságaiából következően (hatalmas területi kiterjedésű, gyéren lakott tartomány) egyben ellátja az alsófokú és felsőbbbíróságok feladatait is. A tartományi felsőbbbíróságok hatáskörébe tartoznak a bonyolultabb büntető és polgári ügyek, a nagyobb perértékű jogviták és a házassági bontóperek. Külön intézményként, vagy a felsőbbbíróság külön egységeként valamennyi tartományban működnek a fellebbviteli bíróságok (Court of Appeal), amelyek a tartományi vagy a tartományi felsőbbbíróságok által már elbírált ügyekben járnak el másodfokon.

3. Szövetségi bíróságok: (Federal Court, Federal Court of Appeal) sajátos hatáskörrel rendelkező bírói fórumok, a szövetségi szinten alkotott jogszabályok alapján keletkező polgári, a szellemi tulajdonnal, az állampolgársági jogviszonyokkal, valamint a közigazgatási jogi jellegű ügyekkel kapcsolatos jogviták rendezésére. Ez a hatáskör közel áll a kontinentális gyakorlat alapján működő közigazgatási felsőbbbíróságokhoz, egyben ez a fóruma a tartományi és föderális közigazgatási szervek közötti viták elbírálásának, valamint ellátja a közigazgatási normákkal és határozatokkal kapcsolatos felülvizsgálatot is. A szövetségi bíróság által elbírált ügyek esetében a másodfokú ítékezés a Szövetségi Fellebbviteli Bíróság feladata.

Szövetségi szinten több különbíróság is működik. 1983 óta a pénzügyi, adóügyi jogviták legfelsőbb bírói fóruma, az Adóügyi Bíróság hatáskörébe tartoznak a fentiekén kívül a nyugdíjakkal, biztosítási jogviszonyokkal, a jövedéki ügyekkel kapcsolatos jogviták rendezése is.

Hasonlóképpen, különbíróságként működik a Katonai Bíróság (Military Court) és a másodfokú fellebbezési ügyekben eljáró Katonai Fellebbviteli Bíróság (Martial Appeal Court). Hatáskörük a fegyveres erők szolgálati és fegyelmi szabályzatának megsértésével kapcsolatos ügyekre terjed ki, a fegyveres erők tagjainak és a polgári alkalmazottak által elkövetett jogsértés eseteiben.

4. A Legfelsőbb Bíróság (The Supreme Court of Canada) a kanadai bírósági szervezet legmagasabb fóruma, valamennyi kanadai bíróságról beérkező fellebbezés elbírálására. Hatásköre minden jogterületre kiterjed, a polgári, a büntető, a közigazgatási jogi ügyekre és az alkotmányjogi természetű vitákra egyaránt. A kanadai igazságszolgáltatásban, a tartományi bíróságoktól az egyes ügyek feljuthatnak a szövetségi szinten működő legfelsőbb bírói fórumhoz is.⁸ Ennek alapvető feltétele, hogy a legfelsőbb bírósági eljárást megelőzően az ügyet valamennyi lehetséges bírói fórumon elbírálják. További fontos követelmény, hogy az ügy tárgyalásához komoly közérdek kapcsolódjon. A feltételek fennállását a bíróság háromtagú tanácsa külön eljárásban állapítja meg, döntésük nyithatja meg az utat a tárgyalásához.⁹

A Legfelsőbb Bíróság, hasonlóképpen az Egyesült Államok legfelsőbb bírói testületéhez, egyben az alkotmánybíráskodás feladatait is ellátja. A vonatkozó törvény alapján a kormány kérheti a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalását az Alkotmány Törvény értelmezése,

⁸ Supreme Court Act [R.S., 1985, c.S-26] 35. §.

Department of Justice Canada www.laws.justice.gc.ca

⁹ Uo. 40. §.

bármely szövetségi vagy tartományi szinten elfogadott jogi aktus alkotmányossága, a szövetségi vagy tartományi parlamentek és a kormány hatáskörét érintő kérdésekben.¹⁰ Az eddig gyakorlat szerint a kormány elsősorban a szövetségi jogalkotással kapcsolatban kezdeményezett alkotmányossági vizsgálatokat. A hatályos szabályozás szerint magánszemélyek nem jogosultak ilyen eljárást indítványozni. A Legfelsőbb Bíróság ezt a helyzetet úgy orvosolta, hogy működési szabályzatának liberális értelmezésével utat nyitott magánszemélyek számára is a szövetségi, vagy tartományi jog érvényességének megállapítására irányuló kezdeményezésre (declaratory action).¹¹

A Legfelsőbb Bíróságot az elnök, valamint nyolc bíró alkotja, akiket különleges eljárás keretei között a szövetségi kormány nevez ki. Az ország szövetségi berendezkedéséhez, a jogrendszer kettős jellegéhez igazodóan három tagot Québecből, hármat Ontarióból, kettőt Nyugat-Kanadából, egy bírót pedig az Atlanti Tartományokból neveznek ki. Ez a megoldás egyben arra is garanciát jelent, hogy a francia jogterületekről érkező ügyekben is megfelelő tapasztalattal rendelkező bírák döntsenek szakszerű eljárás keretében.

5. A négy szintű, jól kiépített bírósági szervezetet sajátos igazságszolgáltatási intézmények egészítik ki, amelyek egyrészt a tradicionális formákhoz és az őslakosok jogi hagyományaihoz kötődnek, másrészt az ország különleges földrajzi körülményeiből adódó nehézségeket segítik leküzdeni. Ilyen speciális igazságszolgáltatási forma az Utazó Bíróságok (Circuit Court) működése az északi területek ritkán lakott vidékein, ahol az állandó székhelyű bíróságok a felek számára a nagy távolságok miatt elérhetetlenek. Számos tartományban Egyesített Családi Bíróságokat (Unified Family Court) hoztak létre, amelyek eljárhatnak a családjog valamennyi területén és a jogszolgáltatás mellett közvetítő tevékenységet is végezhetnek nem peres eljárások keretében (non-adversial technics). Különleges fórumokon (sentencing circle) bírálhatják el az őslakosok által elkövetett kisebb bűncselekményeket. Ez olyan sajátos intézmény, amely jól kiegészíti a bíróság munkáját, az eljárásba bekapcsolja az őslakos közösségek képviselőit is, ezzel elősegíti a bűncselekmények megelőzését. A tényállás megállapítását követően a bíró, az ügyész és a rendőrség képviselőivel együtt, konzultációra invitálja a közösség tagjait, az elkövető és a sértett rokonait. Közös megvitatják a bűncselekményt előidéző okokat, az elkövető közösségbe történő visszaintegrálásának lehetőségeit, a restitúció módját, és javaslatokat tehetnek a fogvatartás időtartamára is. A bíró végső döntésének kialakításakor mérlegelheti az elhangzott javaslatokat, azok azonban számára nem kötelezőek. Ez a forma elsősorban a kisebb súlyú bűncselekmények elbírálásakor alkalmazható.

Szorosan kapcsolódnak a bírósági szervezethez, attól függetlenül működnek, a Munkaügyi Döntőbíróságok (Administrative Tribunals). Fő feladatuk a munkaviszonyhoz, szociális ellátáshoz tartozó ügyekben keletkezett viták rendezése a bírói út igénybe vétele nélkül. Eljárásuk kevésbé formális, tevékenységük felett érvényesül a bírói ellenőrzés. Hasonló elterelő intézményként működnek, és a bíróságok munkaterhét jelentősen csökkentik az alternatív közvetítő rendszerek (alternative dispute resolution systems). Tevékenységük kiterjed a felek közötti közvetítésre, a konfliktusok megoldására. Ezek az intézmények a bírósági

¹⁰ Uo. 53. §.

¹¹ HOGG, Peter W.: *Constitutional Law of Canada* vol.1. 254 p. Toronto, 5th ed., 2007, Carswell.

eljáráshoz viszonyítottan kiegészítő jellegűek, az egyes tartományokban különböző formákban működnek. Főleg kisebb súlyú esetekben járhatnak el, súlyosabb, erőszakos jellegű bűncselekmények esetében nem helyettesíthetik a bírósági eljárást.

III. A bírósági szervezet igazgatása

A kanadai államszervezet föderális jellegéből következően a bíróságok igazgatása is megosztott, a központi, illetve a tartományi kormányok látják el. Az igazgatási rendszer felépítését és működését meghatározó alapelvek: a bírói függetlenség és a bíróságok önállósága. A korábbiakban már ismertetett alkotmányos rendelkezések alapján, a polgári és a büntető bíróságok létesítése és fenntartása, a polgári jogi és eljárásjogi szabályok megalkotása tartományi hatáskörbe tartozik. Ezzel szemben a büntető anyagi és eljárás jogot föderális szinten szabályozzák. A bírói függetlenség legfontosabb biztosítékairól a szövetségi törvényhozás dönt.

Kanadában a bírói függetlenség fogalomrendszere, gyakorlata az Egyesült Királyságban kialakult koncepcióra és hagyományokra épül. A bírói függetlenség pilléreinek minősülnek a bírói megbízatás időtartamának meghatározása, az előmeneteli, bérezési és nyugdíjrendszer szabályozása, mindez kizárólag a szövetségi parlament hatásköre.¹² 1985-ben fogadták el a Törvényt a bírőról (Judges Act), amely az erre vonatkozó részletes szabályokat tartalmazza. A tartományok kiterjedt autonómiájával látszólag ellentétes, hogy a tartományi főbíróságok valamennyi tagját a szövetségi kormány jelöli. Ezt azonban az igazságszolgáltatás egységes működésének fontos garanciájaként tekintik a hatalmas területű országban.

A bírósági szervezet igazgatásában különböző jellegű, a kormányzati hatalomhoz szorosabban vagy lazábban kapcsolódó intézmények vesznek részt. A kanadai közigazgatási rendszerben is kiépültek azok a szervezetek, amelyek csak bizonyos áttéteken keresztül kötődnek az államigazgatáshoz (különböző ügynökségek, Quangos típusú szervezetek). Ezek a szervezeti formák elsősorban abban segíthetnek, hogy az igazgatási viszonyokban közvetlenül ne érvényesülhessenek a kormányzati szférából érkező direkt politikai hatások.

A bírósági szervezet igazgatásában föderális szinten legnagyobb szerepe az Igazságügyi Minisztériumnak (Department of Justice) van. Felelőssége a tartományi kormányzatok hatáskörébe tartozó igazgatási feladatok kivételével, kiterjed a duális, kétnyelvű igazságszolgáltatás működési feltételeinek biztosítására, a büntető és családjogi, valamint a közjogi és nemzetközi magánjogi jogalkotás előkészítésére. Hasonlóan a brit gyakorlathoz a miniszter egyben a kormány első jogi tisztviselője is (Attorney General). Ebben a minőségében felügyeli a jogalkotás folyamatát, szakvéleményekkel segíti más kormányzati szervek munkáját, és ellátja a kormány jogi képviselőtét a különböző bírósági eljárásokban. Jelentős az előkészítő szerepe a föderális és a tartományi felső bíróságok bírúinak kinevezésében.

A hagyományos minisztériumi feladatok mellett a tárcának különleges szerepe van az őslakosokkal kapcsolatos igazságügyi, jogalkotási feladatok ellátásában. Jellemző az a

¹² MCCORMICK, Peter J.: *Judicial Independence and Judicial Governance in the Provincial Courts*. Canadian Association of Provincial Court Judges April 2004, 17 p.

szemlélet, amelynek alapján a kanadai kormány külön stratégiát (aboriginal justice strategy) dolgozott ki az őslakosok körében a bűnözés visszaszorításáért, az igazságszolgáltatás szervezetének és tevékenységének jobb megismeréséért, a különböző elterelő mechanizmusok gyakoribb alkalmazásáért. A 90-es évek elejétől külön szervezeti egység (Aboriginal Justice Directorate) felelős a stratégia végrehajtásáért. Önálló pénzügyi alapot is létrehoztak a hatékonyabb jogpropaganda, az eredményesen működő különböző modellek megismertetésére.¹³ Az őslakosokkal kapcsolatos külön stratégia is jól tükrözi a kanadai jogrendszer pluralizmusát, amely figyelembe veszi a társadalmi csoportok sajátos körülményeit, (életmód, hagyományok, kulturális örökség) integrálja a továbbélő jogi tradíciókat és intézményeket, és ezek segítségével teszi hatékonyabbá a megelőzést, a bűnözés visszaszorítását.

Ezen célok megvalósításáért hozták létre még az 1950-es évek elején azt a speciális támogatási rendszert (Aboriginal Courtwork Program), amely a büntető eljárásban érintett őslakosok számára nyújt segítséget. A programban résztvevők nem jogi tanácsokat nyújtanak, erre nem jogosultak, feladatuk elsősorban a tájékoztatás a bírósági eljárásról, a hatóságok működéséről. Kapcsolatban állnak az őslakosok közösségeivel, mintegy „hidat” alkotnak a vádlott, a közösség és a hivatalos szervek között. Segítséget nyújthatnak a fogvatartott személyeknek egészségügyi és személyes szükségleteinek biztosításához, javaslatot tehetnek a jogi képviselő megbízására is. Ez a tevékenység nem igényel szakmai képesítést, a programban résztvevőket tartományi szinten tartják nyilván, közreműködésüket minden őslakos igénybe veheti. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján a szolgálat működését igen pozitívan értékelték.¹⁴

A bírósági igazgatás szövetségi szintű feladatainak ellátására 1978-ban szervezték meg a Szövetségi Bírósági Ügyek Biztosának Hivatalát (The Office of the Commissioner for Federal Judicial Affairs). A szervezet szövetségi ügynökségként működik, így nem kapcsolódik közvetlenül az Igazságügyi Minisztériumhoz. Felépítésére, szervezetére vonatkozó szabályokat, az 1985. évi Törvény a bírákról (Judges Act) tartalmazza. Alapvető funkciói: a bíróságok függetlenségének védelme, a korszerű és hatékony igazgatás feltételeinek biztosítása, valamint adminisztratív szolgáltatások. A hivatal teszi közzé mindkét hivatalos nyelven a szövetségi bíróságok határozatait, előkészíti a bírák előmeneteli, nyugdíj, bérezési szabályait. A hivatalnak fontos szerepe van a felsőbbbírósági állásokra beérkezett pályázati döntések előkészítésében. Gondoskodik a bíróságok működésének technikai feltételeiről, az internet kapcsolatrendszer működtetéséről, szervezik és elősegítik a bíróságok nemzetközi együttműködését, nyelvi felkészítő kurzusokat szerveznek a bírák számára.¹⁵

A bírósági igazgatás másik sajátos, nem kormányzati intézménye a Kanadai Igazságügyi Tanács (Canadian Judicial Council). Ezt a szervezetet is az 1985. évi Bírői Törvényben szabályozták.¹⁶ Az Igazságügyi Tanács autonóm, önkormányzati testület, elnöke a kanadai Legfelsőbb Bíróság elnöke (Chief Justice), tagjai a tartományi és a területi felsőbbbíróságok vezetői. Alapvető rendeltetése a bíróságok hatékony, egységes tevékenységének elősegítése, az

¹³ Aboriginal Justice Strategy. Department of Justice Canada <http://www.justice.gc.ca>

¹⁴ Aboriginal Courtwork Program. Department of Justice Canada <http://www.justice.gc.ca>

¹⁵ Office of the Commissioner for Federal Judicial Affairs Canada. <http://www.fja-cmf.gc.ca>

¹⁶ Judges Act [R.S., 1985, c. J-1] part II. Department of Justice Canada <http://www.laws.justice.gc.ca>

elszámoltathatóság követelményének érvényesítése. Személyi hatásköre több mint ezer szövetségi szinten kinevezett bíróra terjed ki.

Az Igazságügyi Tanács a bírói függetlenség egyik garanciális intézményeként örökdik a bíróságok függetlensége felett. Minden állampolgár alapvető joga, hogy ügyeit pártatlan, tisztességes eljárásban rendezzék, hogy a bíró döntéseit csak a törvények alapján hozza meg, és még a látszata se merülhessen fel, hogy arra bárki, bármilyen befolyást gyakorolhat. A bírói függetlenség nem elsősorban privilégiumokat jelent, hanem azt a követelményt fejezi ki, hogy a bíró személye köztisztviselőben álló legyen, eljárása pedig pártatlan. Ezeknek az alkotmányos értékeknek alapján dolgozta ki az Igazságügyi Tanács a Bírák Etikai Alapelvét (Ethical Principles for Judges) 1988-ban.¹⁷

A hivatkozott törvényben a Tanács tevékenységének két fő irányát határozták meg. Egyrészt részt vesz a bírák továbbképzésében. Másrészt - és ez a legfontosabb funkciója - figyelemmel kíséri az etikai alapelvek érvényesülését, kivizsgálja a bírák tevékenysége kapcsán keletkezett panaszokat. A vizsgálat a törvényben meghatározott eljárás keretein belül zajlik, a legsúlyosabb esetekben a Tanács javaslatot tehet a parlamentnek a bíró elmozdítására. Ilyen eljárásra akkor is megnyílik a lehetőség, ha a bíró viselkedése, magatartása nem áll összhangban az etikai alapelvekkel. Természetesen az előterjesztett kifogások, panaszok nem irányulhatnak a bírónak az eljárás során hozott döntéseire. Bármely állampolgár jogosult a Tanácshoz fordulni, és ez a jog megilleti a szövetségi és tartományi igazságügyi minisztereket is. A Tanács hatásköre nem terjed ki a tartományi, területi alsóbíróságok tagjaira, velük kapcsolatosan, hasonló eljárás keretei között, az egyes tartományokban működő Tanácsok az illetékes fórumok.

A bírói munka nyitottsága, az elszámoltathatóság érvényesítése, a nyilvánosság tájékoztatása a kanadai igazságszolgáltatás jellegzetes vonásai. Mindezt az is alátámasztja, hogy a panaszok, kifogások kapcsán a vizsgálat joga ezt a tekintélyes fórumot illeti. A legmagasabb szintű bírói testület által elvégzett vizsgálatokat, annak eredményeit a társadalom legitimnek fogadja el. Az eljárások tapasztalataiból adódó konklúziókat a Tanács a bírói magatartásra vonatkozó szabályok kiegészítésében és értelmezésében érvényesíti.

Fejlett és differenciált intézményrendszert alakítottak ki és működtetnek a bírák képzésére és továbbképzésére. A hálózat központi intézménye az Országos Igazságügyi Intézet (National Judicial Institute).¹⁸ Az 1988-ban alapított intézmény független, non-profit szervezet, amely tervezi, előkészíti, szervezi és lebonyolítja a bírák továbbképzését. Programjaik jellegzetes vonása, hogy azok nem csupán a szűken vett jogi, szakmai területekre terjednek ki. A társadalmi tudatosság, az erkölcsi érzékenység, a bírói hivatástudat kialakítása és erősítése a bírák gondolkodásában és viselkedésében, a nyelvi felkészítés, egyaránt fontos részei a képzési programoknak. Az intézetben rendszeresen elemzik a képzési igényeket és ezek alapján dolgozzák ki az új tematikákat. Szakmai és módszertani segítséget adnak a más fórumokon, a különböző bíróságokon folytatott képzésekhez. Az intézet végzi a kanadai bírák képzésének 90%-át.¹⁹

¹⁷ Canadian Judicial Council <http://www.cjc-ccm.gc.ca>

¹⁸ *Judicial Education in Canada*. National Judicial Institute, 2005, 117. p.

¹⁹ Uo. 6. p.

A képzési rendszer jól tagolt, külön programokat szerveznek a kezdő bírának és a régebben pályán lévőknek. Az anyagi és eljárás jogi szakmai tematikák mellett nagy hangsúllyal foglalkoznak a jogalkalmazás társadalmi összefüggéseinek megismertetésével (social context education project). Szintén nagy figyelmet fordítanak a programok tartalmának kialakításában a bírói munka szociológiai és pszichológiai aspektusaira (pl. problémamegoldás a jogalkalmazás során, a döntéshozatali folyamat túlfűtött érzelmi környezetben, reagálás a felek váratlan megnyilvánulásaira, a kommunikációs képességek fejlesztése stb.).

Az Országos Igazságügyi Intézet mellett, számos más intézmény is foglalkozik a bírák képzésével, és a különböző szintű bíróságok is szerveznek továbbképző fórumokat. A Kanadai Bírósági Igazgatási Intézet (The Canadian Institute of the Administration of Justice) elsősorban az igazgatási rendszer korszerűsítésére koncentrálnak, fórumot teremt a közigazgatási jogi képzésnek és komoly szerepet tölt be a közigazgatási jogszabályok szakmai véleményezésében.

1973 óta működik a Tartományi Bírák Kanadai Egyesülete (The Canadian Association of Provincial Court Judges). Ez alapvetően szakmai érdekképviseleti szervezet, de szerepe jelentős az oktatási programok lebonyolításában is. A Szövetségi Bírósági Ügyek Biztosának Hivatala a szövetségi bírák számára szervez speciális számítástechnikai és nyelvi programokat, valamint fenntartja és működteti az elektronikus tájékoztatási rendszert (Judicom), amelyet felhasználnak képzési célokra is.

Az igazságügyi igazgatással, képzéssel foglalkozó intézmények többségükben közvetlenül nem kapcsolódnak a kormányzathoz, önálló, non-profit jellegű szervezetek. Ez a differenciált struktúra lehetővé teszi a rugalmasabb és gyorsabb alkalmazkodást a változó feladatokhoz és igényekhez. A képzési formák sokszínűsége, szervezeti gazdagsága összefügg a bíróvá válás sajátosságaival, azzal, hogy a kanadai bírának, kinevezésüket megelőzően, már hosszabb időt kellett eltölteniük más jogterületeken és így a képzés igénye a kinevezést követően válik fontossá.

IV. A bírák kinevezésének kanadai gyakorlata

Kanadában a bírói karrier, a bíróvá válás folyamata alapvetően eltér a magyar modelltől. Nem kizárólag eljárási, technikai különbségekről van szó, ezeknél lényegesebb, olyan tartalmi elemekről, amelyek a bírói pályával kapcsolatban alapvetően eltérő felfogásokat tükröznek. A hazai gyakorlat szerint, a bírói, ügyészi pálya rendszerint az egyetem befejezését követően kezdődik. Közvetlenül a diploma megszerzése után a fiatal szakemberek a bíróság, az ügyészség szervezetén belül egy újabb képzési folyamatba kapcsolódnak be, amelynek első szakaszát a szakvizsgával zárják. Rövidebb szakmai gyakorlat után, legalább egy éves bírósági, ügyészségi titkári működést követően kerülhet sor, első alkalommal, a három évre szóló kinevezésre. A bírói működés értékelése alapján, az eddig határozott időre szóló szolgálati viszony átalakulhat határozatlan idejűvé. A magyar modell a belső pályát preferálja, összhangban a bírói kinevezés törvényi feltételeivel. A törvény ugyan biztosítja külső pályázók számára is, hogy bíróként, ügyészként folytassák pályájukat, ez azonban nem vált általánossá. A közigazgatásban, ügyvédként, jogtanácsosként vagy más jogi szakvizsgához kö-

tött munkakörben dolgozók számára a bírói pálya ma még nem vált eléggé vonzóvá. E jelenség mögött sokféle ok húzódik meg, többek között a korábbi politikai korszakból örökölt hatások, a pálya által kínált anyagi lehetőségek. Az elmúlt évtizedek mélyreható változásainak ellenére nálunk, a bírói pálya ma még nem jelenti a jogászai karrier csúcsát. Mindez azt is eredményezte, hogy a bírói pálya meglehetősen zárt maradt. A kialakult helyzet kritikájaként, az igazságszolgáltatási reform folytatásaként hangzottak el olyan javaslatok, hogy a bírák kiválasztása során is célszerű lenne az üzleti világban kialakult modern rekrutációs és értékelési technikák, a körülményekhez igazodó adaptációja, és a teljesítmények mérésében is teret kellene engedni az új módszereknek.²⁰

Az angolszász gyakorlatra épülő rendszerek esetében, idetartozik Kanada is, a helyzet ettől gyökeresen különbözik. A bírói állások betöltéséhez a törvényi előírások nem követelik meg külön szakvizsga letételét. A szövetségi kinevezési hatáskörbe tartozó bírák esetében legalább tíz éves gyakorlati jogászai munka az előfeltétele a bírói pályázatnak. A tartományi bírákra vonatkozó feltételek ugyan tartományonként eltérőek, de a legáltalánosabb követelmény a legalább öt éves szakmai gyakorlat.²¹ Tehát bírói tevékenységet Kanadában csak hosszabb időszakon át folytatott jogászai munka után lehet megkezdeni. Így a pályáiv ez esetben eltér a magyar gyakorlattól, a tapasztalt jogászok számára vonzó karriert jelent a bíróróvá válás. Az előmeneteli rendszer biztos anyagi háttérrel nyújt, a bírói státusz komoly szakmai és társadalmi rangot jelent.

A bírói függetlenség következetes érvényesítése a jogállami berendezkedés egyik fundamentuma Kanadában is. A törvényi szabályozásban ennek sokoldalú garanciarendszere épült ki, amely kiterjed a bírói függetlenség valamennyi elemére. A függetlenség egyik alapvető megnyilvánulási formája az állampolgárok számára a nyilvánosság, a bíró pártatlansága. Ezek megléte teremti meg a közbizalmat, azt a tudatot, hogy a bíró gondolkodásmódja, magatartása, a tárgyalóteremben és azon kívül is elfogulatlan, előítéletektől mentes, és ennek alapján képes tárgyilagos, pártatlan döntésekre.

A pártatlanság tartalmát, annak konkrét követelményeit a kanadai gyakorlatban igen részletesen kimunkálták. A Bírák Etikai Alapelvei részletes eligazítást nyújtanak e fontos alapelv lényegéről és elemeiről a bíró magatartása, civil és jótékonyági tevékenysége, politikai aktivitása kapcsán. Az is jól jellemzi a pártatlanság alapelvének súlyát, hogy annak tartalmi kifejtése a kódex legerjedelmesebb része. Az alapelv szerint a bíró kinevezését követően semmiféle politikai tevékenységet nem folytathat, nem lehet tagja politikai pártnak, ahhoz közeli alapítványoknak, nem vehet részt pártok által szervezett kampányokban, nem vehet részt nyilvános politikai vitákban és nem csatlakozhat olyan nyilatkozatokhoz, amelyekkel politikai döntéseket kívánnak befolyásolni.²²

A pártatlanság, a politikai semlegesség mint a bírói függetlenség fontos attribútumai összefüggenek a bírói kinevezések módjával. Kelet-Európa új demokráciáiban, a rendszervál-

²⁰ BENISNÉ GYÖRFFY Anna (szerk.): *Nyolcadik Magyar Jogászyűlés*. Balatonfüred, 2006. június 15–17. 297 p.; SOMOGYVÁRI István: *Az igazságszolgáltatási reform folytatása*. 116–125. p.

²¹ Federal Courts Act [R.S., 1985, c. F-7] 5.3., Supreme Court Act [R.S., 1985, c. S-26] 5. Department of Justice Canada <http://www.laws.justice.gc.ca>, Constitutional Act 1867 92.14; Milne, David: *The Canadian Constitution*. Toronto, 1991, Lorimer 374. p.

²² Ethical Principles for Judges 52. p. Canadian Judicial Council <http://www.cjc-ccm.gc.ca>

tás utáni alkotmányokban kiemelt figyelmet fordítottak a bírói függetlenség érvényesítésére. A klasszikus garanciák mellett, különleges biztosítékokat építettek be a kinevezési eljárásokba is. Az országok többségében formálisan az államfő nevezi ki a bírakat, a jelölés jogát pedig vagy az újonnan kialakított bírói testületek önállóan, vagy az igazságügyi miniszterrel megosztva gyakorolják.²³ A különleges garanciák iránti igény a kinevezési eljárással kapcsolatosan ebben a térségben, a bírói függetlenség hosszú évtizedeken át tartó formális érvényesülése, vagy annak teljes hiánya alapján indokolt és érthető. A jogalkotók új eljárásokkal és új szervezeti formákkal kívánták elejét venni, hogy a végrehajtó hatalom a kinevezések során politikai befolyását érvényesíthesse.

A kinevezési gyakorlatban más társadalmi, politikai viszonyok közepette is megjelenhetnek a politikai szempontok. Különösen azokban az országokban áll fenn ennek a veszélye, ebbe a körbe tartozik Kanada is, ahol a végrehajtó hatalomnak ezen a téren jelentősek a jogosítványai, Kanadában a szövetségi kormányzatnak a föderális és a tartományi főbírák kinevezésében kulcsszerepe van. A kormányfő, az igazságügyi miniszter a személyi javaslatok mérlegelésekor döntő jelentőséget a jelölt szakmai teljesítményének tulajdonít, azonban teljességgel nem zárható ki a politikai mérlegelés sem. Kanada főbírójának álláspontja szerint „a bírói függetlenség tíz parancsolatában” elsőnek a kinevezési eljárást kell tekinteni. „Az egész rendszernek azt kell biztosítania, hogy olyan érdemes szakembereket nevezzenek ki bírónak, akik a független és pártatlan bírászkodás mellett kötelezték el magukat. Ez az attitűd a bírói függetlenség első és utolsó védőbástyája. Az a gyakorlat, miszerint a politikusok politikustársait jelölik bírónak, elmoshatja a hatalmi ágak közötti különbségeket, kivéve, ha a jelölt olyan érdemek és tulajdonságok birtokában van, amelyek elhalványítják korábbi politikai gondolkodásmódjának, tevékenységének maradványait – nyomait.”²⁴

A kinevezési eljárás jellegzetes vonása, lényegi eleme, hogy azt föderális és tartományi szinten egyaránt a végrehajtó hatalom uralja. A főbírók tagjai esetében a kinevező az ország főkormányzója, (Governor General), a tartományi, helyi bírák esetében az alkormányzó (Lieutenant Governor). A döntésekre azonban érdemi hatást minden szinten a kormányzati szervek gyakorolnak.

Bár az állam szövetségi rendszerű, ennek ellenére a központi kormány tesz javaslatot valamennyi föderális és tartományi felsőbbbírósági bíró kinevezésére. Hasonlóképpen, a tartományi kormányok javaslata alapján nevezi ki a tartomány alkormányzója a helyi bíróságok tagjait. Gyakorlatilag több mint ezer szövetségi és tartományi felsőbbbíró kinevezéséről érdemben a szövetségi kormány dönt. Ez a helyzet gyakran joggal vált ki a közvéleményben aggodalmakat, hogy vajon a kormány nem használja-e ki e lehetőségeket politikai befolyásának erősítésére, érvényesítésére? A helyzet különösen kritikus a Legfelsőbb Bíróság és a Szövetségi Bíróság vezetői, valamint a Legfelsőbb Bíróság tagjainak jelölése kapcsán. A Legfelsőbb Bíróság elnöke és tagjaira, valamint a Szövetségi Bíróság elnöke a minisz-

²³ BÁRD, Károly: *Trial and sentencing: judicial independence, training and appointment of judges, structure, sentencing patterns, the role of the defence in the countries in transition*. Európa Tanács 21. Kriminológiai Konferenciáján elhangzott előadás. Strasbourg, 1996.

²⁴ MCLACHLIN, Beverley: *Professional Independence and the Rule of Law*. Faculty of Law at the University of Windsor 2007. január 10. előadás szerkesztett szövege. Windsor Review of Legal and Social Issues (June 2007) 237. p.

terelnök tesz javaslatot a kormánynak, az igazságügy-miniszterrel folytatott konzultációk alapján. Az ezzel kapcsolatos kritikák legfontosabb elemei, hogy ez az eljárás nem átlátható, nem nyilvános, sem a törvényhozás, sem más szakmai testület nem fejtheti ki véleményét a jelölés kapcsán.²⁵ 2006-ot követően a jelenleg is hivatalban lévő kormány biztosította annak lehetőségét, hogy a Legfelsőbb Bíróság egyik új tagjának kinevezése során a hivatalos jelölést megelőzően egy parlamenti bizottság meghallgassa a jelöltet. Ez azonban csupán egy kormányzati gesztus volt, amelynek nincs jogszabályi háttere, így bizonytalan, vajon ez a gyakorlat állandósul-e a későbbiekben.

A fenti személyi körtől eltérően más szövetségi és tartományi felsőbbbírósági bírák kinevezése során azonban már van intézményes és törvényes lehetősége annak, hogy a jelöltek-ről szakmai értékelés alapján szülessen döntés. Az eljárásokban a kormányzati intézmények és szakmai testületek egyaránt részt vesznek.

Az eljárás a pályázat benyújtásával kezdődik, amelyet a Szövetségi Igazságügyi Hivatal Biztosának Irodájához kell továbbítani. A Hivatal a bírósági igazgatás egyik fontos intézménye, fő feladata a kinevezési eljárás adminisztratív lebonyolítása. A törvényi feltételek mellett sajátos követelmény a pályázatoknál, hogy tartományi felsőbbbírósági posztra csak azok pályázhatnak, akik korábban ugyanabban a tartományban végeztek jogászi, ügyvédi tevékenységet, vagy dolgoztak főfoglalkozásként más jogászi munkakörben.

A beérkezett pályázatokat az Igazságügyi Tanácsadó Bizottság (Judicial Advisory Committee) értékeli. A kinevezési eljárás talán legfontosabb intézménye ez a bizottság. Ilyen bizottságok minden tartományban működnek, Ontarióban három, Québecben két testületet hoztak létre. Az értékelést a pályázó munkahelye szerinti illetékes bizottság végzi el. A testületeknek hét tagja van, a jogászi tevékenység szempontjából minden fontos terület, valamint a közvélemény képviselői is helyt kapnak abban (bíróság, ügyvédség, szakmai szervezetek, nyomozó hatóságok). Az utóbbi képviselőire a szövetségi igazságügyi miniszter tesz javaslatot. A tagok megbízatása három évre szól. Hasonló összetételű bizottság véleményezi a szövetségi szinten működő Adóbírósághoz benyújtott pályázatokat is.

A bizottság munkáját egy részletesen kidolgozott, módszertani jellegű belső szabályzat alapján végzi. Ebben határozták meg az értékelés legfontosabb követelményeit, így pl. a vizsgálódás szigorúan bizalmas jellegét, a bizottság által felhasznált információk beszerzésének és felhasználásának módját, annak szigorú kizárását, hogy a jelölt politikai elkötelezettségére vonatkozóan kérdéseket tegyenek föl, stb. Ha a bizottság bármelyik tagjának olyan információ jut a birtokába, amely alapján nem kerülhet sor a kinevezésre (bűncselekmény elkövetésének gyanúja, a szakmai-magatartási szabályok megsértése, gyanús pénzügyi ügyletek), ezekről haladéktalanul tájékoztatnia kell a bizottságot. Arra is van lehetőség, hogy a jelölt tevékenységéről konzultációt folytassanak szakmai szervezetekkel és megismerjék a bíróságok vezetőinek véleményét is. A Bizottság a javaslatát megküldi az igazságügyi miniszternek. A kormány a miniszter előterjesztése alapján dönt, de csak azok közül

²⁵ *The Process of Appointment of Judges in Some Foreign Countries: Canada*. 34. p. 10 April 2001. <http://www.legco.gov.hk>

jelölhet, akiknek a pályázatát a Bizottság már korábban értékelte. Új, ettől eltérő személyi javaslatot a kormány nem tehet.²⁶

Alapvetően ehhez hasonló modell működik az alsóbb szintű tartományi bíróságok bíráinak kinevezése során is. A pályázatok értékelésére tartományi szinten is működnek tanácsadó bizottságok, állásfoglalásaikat a tartományi igazságügyi-miniszterhez továbbítják és a tartományi kormány tesz javaslatot az alkormányzónak a bírák kinevezésére.

A pályázatok kapcsán a szakmai tapasztalatok mellett nagy jelentőséget tulajdonítanak a társadalmi ügyek iránti érzékenységnek, a kulturális sokszínűség elismerésének. Ontario tartományban a pályázatok kiírása során külön ösztönzik a nők, az őslakos származásúak, a frankofón és az etnokulturális kisebbséghez tartozó jogászok jelentkezését.²⁷ Az elmúlt időszokban erőteljesen felerősödött az az igény, hogy az őslakosok csoportjához tartozó jogászok is nagyobb arányban működjenek a bírói pályán, váljanak bírósági vezetővé. Az Őslakos Jogászok Kamarája (Indigenous Bar Association) e tekintetben több kezdeményezést tett, hiszen a felsőbbbíróságokon még nem dolgoznak ilyen szakemberek. Mindez egyben összefügg a kanadai jogi pluralizmus és az ősi jogi hagyományok elismertségével is. Az egész országban a működő bírák közül mindössze 20 minősül őslakosnak. Az első kinevezésre egy tartományi fellebbviteli bíróságra csak 2004-ben került sor. A helyzet a más jogász tevékenységhez kötődő intézményekben is hasonló, így nincs őslakos dékán a jogi fakultásokon, és alig néhány, ebből a körből származó professzor tanít az egyetemeken.²⁸

A bírói függetlenség, a hatalmi ágak elválasztásának követelményeit egybevetve a kanadai bírói kinevezések rendszerével, a kritikai észrevételek jogosnak minősülnek. Hasonló következtetéseket találunk a már korábban idézett összehasonlító elemzésben elsősorban a legfelsőbb bírák kinevezésével kapcsolatban. A Brit Nemzetközösségben a parlamenti együttműködés keretében ajánlásokat dolgoztak ki a tagállamok számára a bírói függetlenség érvényesülése érdekében. Ennek egyik fontos elemeként határozták meg a bírói kinevezésekkel kapcsolatos követelményeket is: „A bírói kinevezéseket világosan meghatározott kritériumok alapján, nyilvános eljárás keretében kell lefolytatni. Ennek során biztosítani kell az esélyegyenlőséget minden kinevezésre jogosult számára, az érdek alapján történő kinevezést, [...] a nemek közötti egyenlőséget, a diszkrimináció különböző történelmi formáinak megszüntetését.”²⁹

Ennek tükrében nem túlzás tehát az a megállapítás, hogy a kanadai rendszer nem mindenben felel meg a fenti követelményeknek. Hiszen, bizonyos esetekben hiányoznak a világosan meghatározott kritériumok és az eljárás sem tekinthető minden szakaszában transzparensnek. Az ország politikai kultúrája, hagyományai, a nyilvánosság ereje azonban meggátolhatják, hogy bármely kormány ezeket a bírói posztokat saját zsákmányának tekintse, de

²⁶ *Guidelines for Advisory Committee Members*. December 2004 18. p. Office of the Commissioner for Federal Judicial Affairs <http://www.fja.gc.ca>

²⁷ *Judicial Appointments Advisory Committee Ontario Courts*. <http://www.ontariocourts.on.ca/jaac.en>

²⁸ FROM, Margaret H.: *Indigenous Legal Tradition and Canadian legal Pluralism*. 4 p. *Touchstones* February 2007. The Canadian Bar Association (CBA) newsletters. <http://www.cba.org>

²⁹ *Commonwealth (Latimer House) Principles of the Three Branches of Government*. November 2003. www.commonwealth.org/document/34293/35468/37744/latimerhouse.htm

az egyértelmű jogi garanciák valóban hiányoznak és a jóhiszemű hatalomgyakorlás ez esetben sem elégséges biztosíték.

V. Következtetések

A következtetések sorában elsőként a dualista jogrendszer sokrétű társadalmi hatását kell kiemelni. Az évszázados kapcsolat eredményeként a két jogcsalád között olyan konvergencia érvényesül, amelyre különleges jogi kultúra épül. Ebben jól ötvöződik a kétféle jogszemlélet és jogi gondolkodás, és nagymértékben közelít egymáshoz a két különböző jogi fogalomrendszer is. Sajátos a kölcsönhatás a duális jogrendszer és a föderális államberendezkedés között. Az alkotmányos szabályok biztosítják mindkét jogcsalád önálló létének fennmaradását és ez tovább erősíti a szövetségi rendszer stabilitását. A bijuralizmus tehát nem egyszerűen egy sajátos vonása a kanadai jogrendszernek, hanem egyik politikai tartópillére a föderális berendezkedésnek.

A kanadai társadalom alapfilozófiája a multikulturalizmus: nem egybeolvasztani kívánja a tradíciókat, etnikai, nemzeti sajátosságokat, hanem azok fennmaradására alapozza az ország egységét. Ez a szemlélet elősegíti az őslakosok jogi hagyományainak fennmaradását, azok önállóságának elismerését. Így a kanadai jogrendszer alkotó elemének minősül mindaz a norma, szokás, intézmény, amelyeket az őslakosok közösségei több évszázadon keresztül létrehoztak és mindennapi életükben ma is fenntartanak. Az őslakos tradíciók tudatos beépítése a jogrendszerbe egyben a társadalmi integráció elősegítésének hatékony eszköze. Közelebb viszi az őslakosokhoz a jogot, az igazságszolgáltatást. Ebből a szempontból példaértékű a kanadai kormányzat őslakosoknak szóló speciális jogi programja és a hagyományos törzsi intézmények fenntartásáért tett erőfeszítései.

A bírósági szervezetet a tagoltság és intézményi sokszínűség jellemzi. Ez nem csupán a szövetségi államberendezkedés következménye. Kifejezi azt a nagyfokú szakosodást, amely végbement a bírósági szervezetben és a sajátos földrajzi körülményekhez igazodó, rugalmas struktúrát. Mindez hozzájárul a szervezet hatékonyabb működéséhez. A bírósági igazgatás is változatos szervezeti formákban valósul meg. Az intézmények többségükben csak közvetett módon kapcsolódnak a kormányzati szervekhez, ezáltal is mérsékelve a végrehajtó hatalom közvetlen befolyását. Különösen szembetűnő a képzési intézmények és szervezetek kiterjedt rendszere, amely jól tükrözi, hogy Kanadában milyen nagy fontosságot tulajdonítanak a bírák képzésének. Miként az is jellegzetes vonás, hogy a tematikákban milyen nagy figyelmet fordítanak a bírói munka társadalmi összefüggéseire, annak szociológiai, pszichológiai jellegzetességeire.

A bírói függetlenség, a pártatlanság, a fair eljárás követelményei Kanadában is a jogállam fundamentumát jelentik. A bírák stabil jogi és anyagi háttérrel rendelkeznek, a hivatás társadalmi presztízse magas. Világos és egyértelmű szakmai és társadalmi követelményeknek kell megfelelniük. Mindezek fontosságát fejezi ki, hogy a bírói kar tisztaságának legfontosabb öre és biztosítéka a főbírókból álló testület, amely nem egyszerűen a bírák fegyelmi ügyeiben eljáró fórum, hanem az etikai követelmények hiteles képviselője, érvényesítője, továbbfejlesztője.

A bírói kinevezések rendszere azonban ellentmondásosnak tűnik. A központi és a tartományi kormányok kiterjedt szerepe, befolyása ezen a téren kritikusnak minősíthető. Hozzá kell azonban tenni, hogy ezt a gyakorlatot nem más megoldásokhoz viszonyítottan kell értékelni, csakis abban a politikai környezetben érdemes megítélni, amelyben érvényesül. A kanadai társadalmat olyan történelmi hagyományok és politikai kultúra jellemzik, amelyek jobban korlátozzák a kormány politikai befolyásának érvényesülését.

PÁL VASTAGH

SOME CHARACTERISTIC FEATURES OF THE CANADIAN LEGAL SYSTEM AND THE JUDICIARY

(Summary)

The Canadian society is a very special independent model and this consideration relates to the state organization and the legal system as well. In my work I should like to underpin this by presenting some characteristic features of the Canadian legal system, the structure of the judiciary and the process of the appointment of judges.

Canada is a legal pluralistic state. Besides the civil and the common law systems the indigenous legal traditions are also incorporated. There is a special interdependence between the pluralistic legal system and the federalism. Canada's historical and constitutional development have shown that diversity can be reconciled with unity.

The judicial system is well-structured, reflects the federalistic arrangement of the country and the high-level specialization of courts. The court system is very flexible and functions efficiently. A multifaceted institutional network implements the training of judges. These programs especially focus on the social and psychological peculiarities of the work of judges.

The independence of the court, the impartial and fair procedure are the basic principles of the functioning of the Canadian judiciary. Nevertheless, the decisive position of the federal and provincial governments in the process of the appointment of judges generates critical remarks.